

УДК 81'3074

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦЕРА ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Пелепейченко Л. М., Ревуцька С. М.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

У статті обґрунтовується зміст міжкультурної компетенції еталонної мовної особистості офіцера-правоохоронця. Обґрунтування здійснюється на основі аналізу дискурсивних практик військовослужбовців внутрішніх військ. Доводиться, що необхідна і достатня інформація стосовно міжкультурної комунікації та інших характеристик мовної особистості має бути поданою у спеціально створених двомовних лексикографічних творах галузевого типу, які мають поєднувати ознаки перекладного словника, довідника та посібника.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, мовна особистість, військовослужбовець правоохоронної сфери, лексикографічний твір галузевого типу.

Постановка проблеми. Звернення до питання про міжкультурну компетенцію українських офіцерів внутрішніх військ не є випадковим. Участь України в міжнародних миротворчих місіях, боротьбі з тероризмом та іншими злочинами, проведення на території України міжнародних масових спортивних та культурних заходів, інші види співробітництва зумовили необхідність формування міжкультурної компетенції українських військовослужбовців. Важливість цього завдання підтверджується і сучасними підходами до аналізу мовних явищ, коли в центр уваги науковців поставлена мова не тільки як засіб спілкування, а ще і як засіб досягнення поставлених цілей. У згаданому ракурсі виникає потреба у виявленні вже не просто загальних ознак мовної особистості, а її окремих характеристик і варіантів, зокрема професійних, організаційних, корпоративних. Тим часом у мовознавстві поки що не створено лінгвістичної бази для обґрунтування професійних еталонних типів мовної особистості. Отже, соціальна потреба в забезпеченні успішної міжнародної співпраці і відсутність лінгвістичної бази для підготовки до неї у сфері міжкультурної комунікації свідчать про актуальність на пряму дослідження, представленого в нашій праці.

Аналіз літератури за сформульованою темою показав, що на тлі відносної розробленості комплексу питань, що стосуються мовної особистості [3; 4; 5 та ін.], аспекти, пов'язані з міжкультурною компетенцією в її галузевому і професійному вимірах, поки що залишаються поза увагою науковців.

З огляду на викладене формулювалося і **завдання** нашої роботи: відштовхуючись від інформації про дискурсивні практики військовослужбовців внутрішніх військ, обґрунтувати зміст міжкультурної компетенції еталонної мовної особистості офіцера-правоохоронця.

Не вдаючись до детального аналізу дефініції поняття мовної особистості, зауважимо, що в нашій роботі ми орієнтуємось на концепцію В. І. Карасика і розглядаємо мовну особистість як носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, настанов і поведінкових реакцій [3, с. 7]. Оскільки

природа мовної особистості зумовлена когнітивними і прагматичними чинниками, дискурсивними практиками особистості як представника певного соціуму, передусім необхідно з'ясувати специфіку діяльності внутрішніх військ, яка значною мірою зумовлює і набір характеристик еталонної мовної особистості.

Специфіка комунікації в діяльності сил охорони правопорядку полягає в її багатогранності та поліфункціональності. Спілкування в цій сфері пов'язане з багатьма питаннями: встановленням контакту з окремими особами, з аудиторією і більш широко – з масами людей, контролем над натовпом, забезпеченням повного порозуміння в діяльності сил охорони правопорядку в межах своєї країни та в міжнародній співпраці. Службово-бойова діяльність внутрішніх військ спрямована не на виконання воєнних операцій, а на забезпечення громадського порядку, нормальних умов для життя і роботи людей. Незважаючи на те, що внутрішні війська належать до силових структур країни, найбільш успішним вважається таке виконання ними соціальних функцій, яке здійснюється без звернення до сили, тобто за допомогою мовної комунікації. На тлі посилення міжнародних зв'язків України, а також розвитку її комунікативних субкультур важливого значення набуває вміння офіцера внутрішніх військ здійснювати міжкультурну комунікацію у відповідності до вимог цивілізованого суспільства. Мовна поведінка в умовах полікультурного простору може бути чинником ділової атмосфери, дружніх стосунків. У разі міжнародного співробітництва українських військових – ще і чинником позитивного іміджу України. З іншого боку, вона може бути і фактором, який зумовлює непорозуміння, напруження в стосунках, причиною міжкультурних конфліктів і навіть масових заворушень та масового безладу. Можна навести багато прикладів, коли необізнаність із особливостями міжкультурної комунікації ставала причиною конфліктів. Досить згадати міжнародний скандал, що розгорівся в 2005 році. У вересні 2005 року в датській газеті «Jyllands-Posten» були надруковані карикатури на пророка Мухамеда. Цей факт став причиною глобального міжкультурного конфлікту між ісламською та європейською картинами світу. В одній із них існує табу на зображення пророка, а в іншій – однією з найбільших суспільних цінностей вважається свобода слова. Міністерства закордонних справ понад десяти ісламських держав вимагали вибачень від датського уряду, сприйнявши сам факт як ігнорування духовних цінностей ісламу. Датський прем'єр-міністр офіційно заявив, що вибачень не буде. Його пояснення про те, що вільна, незалежна газета мала право публікувати будь-яку інформацію, ісламський світ не зрозумів. Кожного дня засоби масової інформації повідомляли про нові підпали дипломатичних представництв європейських країн у мусульманських країнах. Протиборство між двома світами продовжується і сьогодні. Конфлікти подібного типу не є поодинокими випадками. Отже, міжкультурна компетенція є обов'язковою характеристикою мовної особистості офіцера внутрішніх військ, і завдання полягає в тому, щоб виявити обсяг знань, який здатен забезпечити успішність дискурсивних практик офіцера.

З метою встановлення кола питань, необхідних і достатніх для здійснення нормальних контактів військовослужбовців внутрішніх військ із представниками інших комунікативних культур, ми проаналізували ситуації міжкультурної комунікації, в яких виникали непорозуміння чи конфлікти, і спроектували їх на військовий дис-

курс. Важливий для нашого дослідження матеріал дало також опитування військовослужбовців, які брали участь у міжнародних миротворчих місіях, маневрах чи тренуваннях разом із представниками інших країн або проходили курси військового стажування в рамках програми «Партнерство заради миру». У результаті аналізу ми дійшли до висновку про зміст компетенції правоохоронців у галузі міжкультурної комунікації. За нашими спостереженнями, важливими є питання, що стосуються типів комунікативних культур та тих їх елементів, які можуть стати причиною непорозумінь і конфліктів. Військовослужбовці внутрішніх військ мають вільно володіти мовними засобами, спрямованими на запобігання конфліктам, нейтралізацію напруження в стосунках та негативних наслідків протистояння. На жаль, лінгвістичного підґрунтя для формування міжкультурної компетенції військових у аналізованому аспекті поки що немає. На нашу думку, весь арсенал мовних засобів, що мають прагматичний потенціал, спрямований на встановлення миру, злагоди, толерантності за умови відповідності закону і праву, має бути виявлений і поданий у спеціальних довідниках для військовослужбовців внутрішніх військ та інших силових структур України.

Мовна комунікація із представниками інших культур вимагає не тільки тактовності з боку українського офіцера внутрішніх військ – як мовна особистість він має знати всі підводні рифи міжкультурної комунікації, що можуть призвести до порушення гармонії спілкування.

Стосовно макрокультур важливими є такі аспекти міжкультурної компетенції: а) обізнаність із системою духовних цінностей іншого народу, особливостями національних уявлень про світ, звичаями, традиціями, символікою, специфічними мовними феноменами, формами поведінки, взаємодією вербальних і невербальних елементів поведінки; б) уміння спілкуватися із представниками інших комунікативних культур, забезпечуючи успішність комунікації; в) знання причин, які можуть призвести до міжкультурного конфлікту, та усвідомлення його можливих наслідків.

У переконанні, залагодженні конфліктних ситуацій важливо усвідомлювати основну відмінність комунікативних макрокультур – їх колективістський чи індивідуалістський характер [7].

Як відомо, головною цінністю колективістських культур є отожднення себе з колективом. Представники цих культур інтереси колективу ставлять на перше місце, готові нехтувати своїми власними. Із цього випливає, що в переконанні позитивний результат забезпечить апеляція до інтересів колективу. В індивідуалістських культурах у центрі будь-якої діяльності ставиться особистість, і головною цінністю є індивідуальність. Кожен із учасників спілкування має берегти особистий простір співрозмовника – інакше комунікація буде невдалою. Під час контактів із представниками цієї культури слід дотримуватись демократичних правил спілкування, не порушуючи особистий простір ні в прямому смислі, ні в переносному – як право на самовираження. У спілкуванні із представниками західних культур правоохоронець не повинен скорочувати просторову дистанцію – інакше агресія з боку громадянина неминуча. Питання національних комунікативних стилів, національно-специфічних комунікативних стратегій і тактик мовної поведінки в різних типах дискурсу, мов-

них розбіжностей аксіологічного типу вважаємо обов'язковими складовими міжкультурної компетенції мовної особистості військовослужбовців. Розв'язання викладених питань можна розцінювати як ще один напрям лінгвістичних досліджень.

Відомим серед політологів і мовознавців став скандал, що стався у жовтні 2000 року після виходу в ефір популярної сатиричної програми «Have and Got News for You» на BBC. Його причиною було вербальне вираження найвищої оцінки, яку Річард Блэквуд дав королеві Великобританії. Ця найвища оцінка репрезентована переносним значенням слова *bitch*. Реакція людей, що не знайомі із цією міжкультурною розбіжністю, була цілком зрозуміла. Представники BBC виправдовувалися, стверджуючи, що Блэквуд використав слово не в образливому розумінні, а так, як воно використовується у хіп-хопі та реп-і. Довелося звертатися до мовознавців Королівської академії наук Великобританії, які змогли пояснити, що то була висока оцінка королеви як особистості, а не бажання образити її. Справу винесли на розгляд комісії зі створення і дотримання норм на британському телебаченні, що в березні 2001 року прийняла рішення: так можна називати навіть Королеву. Уперше було офіційно визнано, що в Black English це слово стосовно жінки можна вживати, оскільки воно має схвальний відтінок [2]. Стосовно цієї ситуації зауважимо, що корпус мовних одиниць, що мають переносне значення з протилежною емоційною оцінкою, не систематизований і не описаний у проекції на міжкультурну комунікацію.

Не менш важливим для військовослужбовця внутрішніх військ є і компетенції в галузі спілкування із представниками субкультур України та інших країн. Особливої уваги потребують футбольні фанати та фанатичні шанувальники співаків і акторів. Питання про те, чи можна назвати систему ціннісних пріоритетів фанатів та правила їх мовної поведінки окремою субкультурою, ще не є ґрунтовно вивченим, проте окремі ознаки комунікативної субкультури названим угрупованням, безумовно, характерні, і підтримання правопорядку в разі спілкування із представниками згаданих угруповань потребує міжкультурної обізнаності правоохоронців.

Забезпечити громадський порядок, протидію негативним тенденціям з боку поведінки представників субкультур може тільки правильно організована мовна комунікація. Ця думка підтверджується ще й тим, що самі фанати, як правило налаштовані агресивно, очікують від правоохоронців саме комунікативних помилок – тоді своїй агресивності вони легко знайдуть якщо не виправдання, то пояснення. Проілюструємо викладене зауваження цитатою з мережі Інтернету і подамо нібито жартівливі поради, які дають вони своїм прибічникам:

Итак, совет № 1. *Каждый должен быть готов к тому, что его могут попросту выдернуть из сектора и поинтересоваться его ФИО и т. д. По этому поводу могу сказать одно: вы свободный человек и этим всё сказано, к тому же, если вы не совершили никакого правонарушения, то можете смело заявить менту, что сообщать ему свои данные не будете и вообще ответьте ему так: «Вот когда протокол составлять будете, тогда и узнаете как меня зовут, где я живу, чем дышу и т. д.»*

Совет № 2. *Если вас задержали «добрые дяденьки» в серой форме (в народе их ласково именуют менты и т. д.), то попытайтесь прикинуться дурачком. Скажи-*

те, что на футболе вы вообще первый раз, шарфик купили у кузьмичей, а с другими фанатами ещё толком познакомиться не успели и никого не знаете (на случай, если они будут интересоваться другими фанатами). И вообще, меньше говоришь и меньше знаешь – долгие живёшь.

Усвідомлюючи жартівливий характер наведених порад, нагадаємо прислів'я, яке стверджує, що в кожному жарті є доля правди (до речі, у перефразованому варіанті воно звучить дещо інакше: *В кожному жарті є доля жарту*). Отже, обізнаність правоохоронців із субкультурами України є обов'язковою, вона має реалізуватись у правильному виборі комунікативних стратегій і тактик.

Подамо набір комунікативних стратегій і тактик, які є обов'язковими для мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ.

1. Обов'язкове використання комунікативних стратегій ввічливості під час звернення до уболівальників. Вираження поваги до їх прав, усвідомлення положення про презумпцію невинності, доброзичливість, особливо, коли йдеться про вимогу пред'явити документи. А вже за реакцією уболівальника робити висновок про подальші стратегії спілкування.

2. Відмова від стратегії погроз, особливо щодо доставки до відділу міліції без наявності на те підстав.

3. Апеляція до закону і права у зауваженнях будь-якого типу.

4. Відмова від лайки та образ у будь-яких ситуаціях.

5. До комунікативної компетенції правоохоронців має ввійти і інформація про мовні засоби впливу на натовп.

Розглядаючи дискурсивні практики військовослужбовців внутрішніх військ, ми проаналізували міжкультурні конфлікти, до залагодження яких були залучені внутрішні війська. І як не дивно, у виникненні всіх негативних ситуацій мова відіграла якщо не головну роль, то значну. Хтось мимохідь недоречно використовує ім'я пророка мусульман – і мусульманський світ починає протести, які часто закінчуються масовими безладами. Хтось випадково (не подумавши) спалює священну книгу мусульман – і розгоряється шалений скандал, який супроводжується підпалами дипломатичних представництв. Аналіз, проведений нами, дозволив виявити чинники комунікації, які можуть стати причиною непорозуміння або міжкультурних конфліктів. До них належать такі: неповага до духовних цінностей нації, символів, звичаїв; у колективістських культурах – ще і до вірувань; мовні стратегії і тактики, що порушують особистісний простір чи простір колективних домовленостей, стратегія порад (якщо не звертаються із проханням поради) – у всіх культурах; стратегія імперативу (наказу); стратегія порушення демократичності стосунків; стратегія домінування; стратегія інтимізації спілкування; стратегія холодної ввічливості, якщо правопорушень із боку громадян не було допущено. Важливим чинником можуть бути невербальні елементи комунікації, якщо вони не відповідають за символічним значенням українським.

З метою виявлення ідеальної моделі мовної особистості правоохоронця, яка існує в уявленні самих суб'єктів правоохоронної діяльності, ми провели опитування. З огляду на те, що правоохоронці не обізнані з поняттям мовної особистості ми вирішили за доцільне не використовувати цей термін. На першому етапі опитування

ми поставили одне запитання: *Які якості є обов'язковими для представника сил охорони правопорядку сучасної України?* У відповідях були названі всі найвищі моральні та вольові якості людини – найчастіше почуття відповідальності, офіцерська честь, патріотизм, мужність та інші. У деяких відповідях згадувалось уміння спілкуватися, проте в жодній із них не було названо міжкультурну компетентність. На другому етапі опитування ми поставили питання з підказкою: *Що має знати представник сил охорони правопорядку про міжкультурну комунікацію?* Відповіді показали, що військовослужбовці знають, що розбіжності міжкультурної комунікації можуть стати причиною непорозумінь, проте їх обізнаність стосується питань закону і права (вважаємо, це дуже добре), використання жестів та лайливих слів. Інші питання залишаються поза їх увагою, що, очевидно, пояснюється відсутністю лінгвістичного підґрунтя міжкультурної освіченості. Результати опитування засвідчили два основних аспекти аналізованої в нашій роботі проблеми: по-перше, необхідність обґрунтування характеристик еталонної мовної особистості представника сил охорони правопорядку України, по-друге, потреба в лінгвістичній підтримці формування мовної особистості.

Вважаємо, що необхідна і достатня інформація стосовно міжкультурної комунікації має бути поданою у спеціально створених довідниках. Ми вже неодноразово обґрунтовували необхідність створення двомовних лексикографічних творів галузевого типу, які мають поєднувати ознаки перекладного словника, довідника та посібника [5; 6]. Стосовно жанру такого лексикографічного твору ми приєднуємось до ідей Ю. Д. Апресяна [1], проте вважаємо за необхідне додати його галузеву спрямованість, яка визначає і структуру, і зміст, і спосіб подавання матеріалу. У довіднику міжкультурної комунікації для правоохоронців необхідно подати інформацію, що сприяла б формуванню міжкультурної компетенції не тільки військовослужбовців внутрішніх військ, а й більш широко – представників сил охорони правопорядку України.

Висновки. Отже, реалії суспільного життя свідчать, що міжкультурна компетенція є обов'язковою складовою мовної особистості військовослужбовця сучасної України. Створення лінгвістичного підґрунтя для формування цієї компетенції розглядаємо як перспективу дослідження проблеми.

Список літератури

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян // Избр. труды. – Т. 2. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – С. 47–52.
2. Жапов В. Негритянский английский (Вы говорите по-чёрному?) : [Электронный ресурс] / В. Жапов // Иностранец. – № 19, 2002. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.inostranets.ru/>
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность : [монография] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації : [монографія] / [за ред. д. філол. н., проф. Л. М. Пелепейченко]. – Харків : АВВ МВС України, 2009. – 272 с.
6. Пелепейченко Л. М. Фактор адресата у виборі принципів укладання двомовних словників / Л. М. Пелепейченко // Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія: теорія, практика, перспективи. – К. : КМН, 2012. – С. 186–192.

7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : [учеб. пособие] / С. Г. Тер-Минасова :– М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.

Пелепейченко Л. Н. Межкультурная компетенция как характеристика языковой личности украинского офицера внутренних войск / Л. Н. Пелепейченко, С. М. Ревуцкая // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 155–161.

В статье обосновывается содержание межкультурной компетенции эталонной языковой личности офицера-правозащитника. Обоснование осуществляется на основе анализа дискурсивных практик военнослужащих внутренних войск. Доказывается, что необходимая и достаточная информация относительно межкультурной коммуникации и других характеристик языковой личности должна быть представлена в специально созданных двуязычных лексикографических произведениях отраслевого типа, которые должны объединять свойства переводного словаря, справочника и пособия.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, языковая личность, военнослужащий правоохранительной сферы, лексикографическое произведение отраслевого типа.

Pelepeychenko L. M. Cross-cultural competence as a feature of linguistic personality of an officer of Ukrainian Interior Troops / L. M. Pelepeychenko, S. M. Revutska // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 155–161.

The article substantiates the content of cross-cultural competence for linguistic personality of an officer of Interior Troops. The research was conducted within the framework of the analysis of law enforcement personnel discursive practice. Situations of cross-cultural communication that led to misunderstanding and conflicts were analyzed. The law enforcement personnel opinion survey was carried out. As a result of the research the factors that are likely to become the reasons of cross-cultural conflicts and misunderstanding have been elicited. Different types of communicative cultures with their peculiarities that are likely to become the reasons of cross-cultural conflicts and misunderstanding have been analyzed. The list of communicative strategies and tactics which are essential for the linguistic personality of an officer of Ukrainian Interior Troops is defined. It has been proved that all necessary and sufficient information on cross-cultural communication as well as other features of linguistic personality must be represented in special lexicographic products of language for specific purposes type. Such lexicographic products should combine features of a bilingual dictionary, of a reference book and of a manual.

Key words: cross-cultural competence, linguistic personality, law enforcement personnel, language for specific purposes, lexicography.

Поступила в редакцию 17.10.2013 г.